

Filozofia tomistyczna w środowiskach integryzmu katolickiego w Polsce

Słowa kluczowe: tomizm, integryzm katolicki, filozofia współczesna, historia idei

Filozofia tomistyczna (dawna i współczesna) cieszy się rosnącym zainteresowaniem niektórych historyków filozofii, a jej polscy przedstawiciele są słusznie wymieniani w gronie wybitnych przedstawicieli współczesnej, rodzimej refleksji filozoficznej (M. Gogacz, M. A. Krąpiec, S. Swieżawski, i.in.). Brakuje jednak opracowań, w których by przedstawiono różne mniej znane nawiązania (zwłaszcza całościowe i żywe) do odnowionej na przełomie XIX i XX wieku refleksji tomistycznej (neotomizm), a na-

stępnie częściowo zapomnianej bądź pomijanej w myśli chrześcijańskiej wskutek swoistej zmiany sposobu filozofowania środowisk katolickich po II Soborze Watykańskim¹. Chodzi tu przede wszystkim o tomizm traktowany jako *praeambula fidei*, jako podstawa do racjonalnej refleksji nad światem i nad dogmatami wiary chrześcijańskiej, zwłaszcza gdy wynika z nich idea ciągłości, dziś nierzadko zastępowana przez uczonych katolickich koncepcją zmiany formy i treści dyskursu religijnego².

Prof. dr hab. Marcin Karas, historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji.

¹ Por. R. Amerio, *Iota Unum, A Study of Changes in the Catholic Church in the XXth Century*, Kansas City 1997.

² M. Karas, *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku*, Sandomierz 2008.

Ruch integrystyczny w katolicyzmie rzymskim

Aby rozważyć rolę filozofii tomistycznej dla środowisk integrystycznych, należy najpierw powiedzieć kilka słów na temat samego ruchu, rozpoczynając rozważania od jego nazwy, od znaczenia i stosowalności tej kategorii. Integrystyka (tradycjonalizm) wywodzi się etymologicznie od łacińskiego przymiotnika *integer*, który oznacza, że coś jest całe, nienaruszone i pozostaje w pierwotnej pełni. W odniesieniu do środowisk katolickich ów termin pojawił się już w XIX wieku (często w ustach wrogów) i oznaczał przede wszystkim ultramontanizm, nurt dążący do wiernego zachowania łączności z doktryną papieską (*ultra montes* – na południu, za górami). Integrysty chcieli zachować niezmienną tożsamość doktrynalną i etyczną w dobie gallikanizmu, liberalizmu i laicyzmu, które były dziełactwem rewolucji francuskiej i szerzyły się wśród katolików przez cały XIX wiek³. Termin ten żywy był w okresie I Soboru Watykańskiego (1869–1870), a dotyczył zwłaszcza zwolenników prymatu papieskiego w Kościele i idei tzw. społecznego panowania Chrystusa w życiu publicznym⁴. W okresie modernizmu (początek XX wieku), nowej teolo-

gii (lata 40 i 50 XX wieku), a zwłaszcza w czasach II Soboru Watykańskiego (1962–1965) termin integrystyka nabrał szczególnej aktualności⁵. Był to nurt doktrynalnej ciągłości, prawe skrzydło Kościoła, sprzeciwiający się zmianom w katolicyzmie o inspiracji protestanckiej i laickiej, a także reformizmowi, progresizmowi i pluralizmowi teologicznemu⁶.

Po zakończeniu ostatniego Soboru dokonały się poważne reformy w Kościele. Papieże zaangażowali się w nurt odnowy, dialogu i pluralizmu, zainicjowali i poparli liczne zmiany duszpasterskie, a integrysty nie byli już postrzegani jako oparcie dla papieża w jego nauczaniu, ale raczej jako grupa oporu wobec reform⁷.

Zorganizowany i instytucjonalny charakter ruchu integrystycznego wiąże się, we współczesnym znaczeniu tego słowa, z działalnością kilku ważnych organizacji, począwszy od lat 60-tych XX wieku⁸. Dla uproszczenia wywodu wybieramy organizację najliczniejszą, najbardziej charakterystyczną i najbardziej wpływową wśród różnych środowisk tej orientacji. Jest to również orga-

³ Por. M. Chaberek, *Papieże wobec problemów teologicznych XIX wieku*, Lublin 2009.

⁴ Sławnym polskim integrystą w dobie soborowej był emigrant, szlachcic i zakonnik, dr teologii, o. Piotr Semenenko (1814–1886), jeden z założycieli zgromadzenia Zmartwychwstańców (CR). Por. P. Semenenko, *Quid Papa et quid est Episcopatus ex aeterna ac divina ratione necnon quae eorum partes in Ecclesiae infallibili magisterio*, Roma 1870.

⁵ Jeden z inspiratorów późniejszych reform, Teilhard de Chardin pisał: „L'intégrisme, comme le stalinisme, tend à forcer l'Homme au repos: il ne peut qu'être stérile, et finir par sauter”, *Lettres à Jeanne Mortier*, opr. Clair-Michot, Paris 1984, s. 69.

⁶ R. Wiltgen, *Der Rhein fließt in den Tiber. Eine Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Feldkirch 1988.

⁷ M. Wrzeszcz, *Paweł VI. Szkice do portretu wielkiego papieża*, wyd. 3, Warszawa 1988.

⁸ M. Karas, *Wyznania wiary i główne zasady doktrynalne. Katolicyzm*, Kraków 2000.

nizacja centrowa w tym nurcie, która sprzeciwia się zarówno ustępstwom wobec progresizmu (tzw. petryzm – Bractwo św. Piotra), jak również radykalizmowi niektórych innych nurtów (sedewakantyzm)⁹.

Głównym nurtem środowisk integralistycznych jest zgromadzenie zakonne założone początkowo za zgodą władz kościelnych w 1970 r. w Szwajcarii, Bractwo Kapłańskie św. Piusa X (*Fraternitas Sacerdotalis Sancti Pii Decimi*), liczące obecnie ponad 600 kapłanów, pracujących w 63 państwach świata. Oprócz tego zgromadzenia istnieją jeszcze inne (współpracujące z nim) wspólnoty zakonne, męskie i żeńskie, prowadzone są szkoły różnych stopni (w tym dwie wyższe i 6 seminariów duchownych), a apostołat sięga do kilku milionów wiernych na różnych kontynentach. W środowisku tym dużą rolę w formacji religijnej, apostołstwie, kaznodziejstwie i edukacji odgrywa filozofia tomistyczna, uprawiana według wzorów promowanych w Kościele przez papieży w dobie przedsoboro-

wej: Leona XIII, św. Piusa X czy też Piusa XII¹⁰. Na zasadnicze znaczenie tomizmu w życiu religijnym integralistów nie nastawionych katolików kładł szczególnie nacisk założyciel Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X, emerytowany francuski arcybiskup i misjonarz Marcel Lefebvre (1905–1991).

Arcybiskup dr M. Lefebvre kształcił się w latach 20-tych XX wieku w seminarium francuskim w Rzymie, gdzie podstawą refleksji filozoficznej i wykładu teologii katolickiej była odnowiona przez papieża filozofia tomistyczna¹¹. Zakładając pół wieku później nowe zgromadzenie zakonne, postanowił wykorzystać wzory edukacji seminarialnej sprawdzone w Rzymie w okresie międzywojennym jako solidna reguła formacji duchowieństwa w nastawieniu polemicznym do współczesnego laicyzmu i liberalizmu¹². Zdecydowana obrona Tradycji Kościoła, wbrew nowym prądom ideowym panującym w Rzymie po ostatnim Soborze (wbrew ideom ekumenizmu, wolności religijnej i innych re-

⁹ T. Niecikowski, *Sedewakantyzm. Zarys historii i doktryny radykalnego skrzydła katolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, w: „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, (2000) 30-31, s. 101-121.

¹⁰ Pius XII był oskarżany o integralizm np. przez Teilharda de Chardin: „Dans l'ensemble, le document [*Humani generis*] a une forte odeur intégriste: spécialement marquée dans la condamnation de l'«irénisme» (...) Je me demande même si, dans les deux gestes romains de l'année, un bon psychanalyste ne découvrirait pas des traces claires d'une perversion religieuse spécifique: masochisme et sadisme d'orthodoxie; plaisir d'avalir, ou de faire avaler, la vérité sous ses formes les plus grossières et les plus bêtes”, *Lettres familières de Pierre Teilhard de Chardin, mon ami, 1948-1955*, opr. Pierre Leroy, Paris 1976, s. 73.

¹¹ Por. B. Tissier de Malerais, *Marcel Lefebvre. Życie*, przeł. P. Kupiec, J. Zoppa, Dębogóra k. Poznania 2010.

¹² Por. „l'importance de la vertu de prudence est cet esprit thomiste qui est un esprit très réaliste. L'esprit thomiste est un esprit réaliste. Saint Thomas était un homme qui touchait le réel, qui connaissait bien les vérités réelles. Et alors, est réaliste celui qui applique les principes. Et non pas celui qui affirme les principes et puis ensuite n'agit plus suivant les principes qu'il a affirmés. C'est incohérent et c'est le propre du libéral. Donc le libéral est un homme qui agit absolument contrairement à la prudence et n'est pas du tout prudent”, M. Lefebvre, COSPEC (*Wykłady abpa Marcellego Lefebvrea w Écône*), Econe 1984.

form), sprawiła, że integralności popadli w konflikt ze Stolicą Apostolską wokół pojęcia Tradycji. Święcenia kapłańskie (od 1976 r.) i biskupie (w 1988 r.) udzielone wbrew woli papieża przez abpa Lefebvre'a w jego zgromadzeniu ściągnęły na niego kary administracyjne, częściowo odwołane przez Benedykta

XVI w 2009 r. Mimo tych sporów tradycjonaliści kontynuują swą działalność na poły legalnie¹³. Powołują się przy tym na stan wyższej konieczności, sprzeciwiając się nowym zasadom duszpasterskim, widząc w nich główną przyczynę współczesnego kryzysu Kościoła rzymskokatolickiego¹⁴.

Integralizm w Polsce

W Polsce po przemianie ustrojowej z 1989 r. ujawniły się debaty na temat kształtu reform w katolicyzmie. W dyskusjach tych biorą udział integraliści, a filozoficzną podstawą jest dla nich częste nawiązywanie do filozofii tomistycznej. W latach 90-tych XX wieku powstał w Warszawie pierwszy dom zakonny (przeorat) Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X w Polsce, stopniowo utworzono kilkanaście kaplic w różnych miastach, w których sprawowana jest liturgia w formie przedsoborowej, gdyż tradycjonaliści widzą w nowej liturgii zagrożenie dla ortodoksji i wpływ protestantyzmu na kult katolicki¹⁵. W tym samym czasie w Warszawie powstało

także wydawnictwo *Te Deum*, w którym ukazują się dokumenty papieskie, książki filozoficzne i religijne, a także wznowienia klasycznych dzieł chrześcijańskich. Wydawany jest także dwumiesięcznik „Zawsze Wierni”, który stanowi oficjalny organ działalności religijnej i naukowej tego środowiska. W publikacjach tych często pojawiają się nawiązania do filozofii chrześcijańskiej, recenzje książek, analizy bieżących wydarzeń i debaty filozoficzne¹⁶. Sporo miejsca zajmuje krytyczna refleksja nad współczesną filozofią i teologią katolicką, jej krytyka z punktu widzenia czasów przedsoborowych i materiały formacyjne¹⁷. W podwarszawskim

¹³ M. Davies, *Apologia pro Marcel Lefebvre*, t. I-III, Dickinson 1979–1988; F. Schmidberger, *Przekazałem to, co otrzymałem. Konsekracje biskupów dokonane przez abpa Marcela Lefebvre*, Warszawa 1998.

¹⁴ Por.: M. Karas, *Bractwo św. Piusa X – katolicki ruch tradycjonalistyczny w dobie posoborowej*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, (2000) 30–31, s. 79–99; Tenże, *Integralizm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymskokatolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, Kraków 2008.

¹⁵ S. Maessen, *Hoc est enim corpus meum*, Warszawa 1997; Bractwo Kapłańskie św. Piusa X, *Rewolucja liturgiczna. Problemy z nowym rytym Mszy*, Warszawa 2003; M. Karas, „*Una voce dicentes*». Hierarchiczna wizja rzeczywistości w rycie mszy trydenckiej i w jej teologicznym uzasadnieniu, „Zeszyty Naukowe UJ. Studia Religioznawcze”, (2009) 42, s. 95–107.

¹⁶ Por. np. A. Małaszewski, recenzja książki: E. Gilson, *Tomizm*, Warszawa 2000, w: „Zawsze Wierni”, (2000) 37, s. 25 działu „Książki”.

¹⁷ Por. M. Lefebvre, *Kazania abpa Marcela Lefebvre. Dokumenty, kazania i wytyczne. Dokumentacja historiograficzna*, Warszawa 1999.

Józefowie działa szkoła średnia prowadzona przez zakon (Gimnazjum i Liceum im. św. Tomasza z Akwinu), w pro-

gramie której również pojawia się filozofia patrona szkoły.

Integrystyczne nawiązania do tomizmu w Polsce

Zorganizowana działalność integrystów w Polsce trwa już ponad 20 lat. W tym czasie wydano kilkaset książek (w tym kilkadziesiąt encyklik papieskich z XIX i I połowy XX wieku), odbyło się co najmniej kilkadziesiąt wykładów i debat w różnych miastach Polski, w których przedstawiano inteligencji katolickiej ideały filozoficzne i religijne tradycjonalizmu. Sporą część tych inicjatyw zajmują polemiki, ponieważ tradycjonalisci stali się przedmiotem zarzutów i oskarżeń o niewierność Kościołowi, fanatyzm, fundamentalizm i wrogość do demokracji liberalnej. Szczególnie emocjonalne były wystąpienia antyintegrystyczne w drugiej połowie lat 90-tych. Ukazywały się wówczas liczne artykuły prasowe poświęcone tym sprawom. Na łamach „Tygodnika Powszechnego” atakowano integrystów w sposób propagandowy, porównując ich do Świadków Jehowy, zgodnie ze stereotypem „sekciarza”. Głos zabierał m.in. ks. prof. Józef Tischner, który Tradycję Kościoła określił mianem „rupieciarni”¹⁸, prof. Stefan Świeżawski oraz przedstawiciele

hierarchii kościelnej. Ukazały się dwie polemiczne książki wymierzone w podstawy działalności Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X¹⁹. Na kilku uczelniach napisane zostały różne prace magisterskie i doktoraty analizujące problem tradycjonalizmu katolickiego w dobie posoborowej. Niewiele uwagi poświęcono jednak filozofii w ruchu integrystycznym, stąd potrzeba takiej ogólnej analizy, jaką podejmujemy w niniejszym artykule²⁰.

W miarę upływu czasu ostrze tych polemik osłabło. Przyczyniło się do tego pojednawcze stanowisko papieża Benedykta XVI, który nie tylko pozwolił duchownym katolickim sprawować liturgię w formie przedsoborowej (2007), ale ogłosił ponadto unieważnienie kary ekskomuniki ogłoszonej za nielegalne święcenia biskupie z 1988 r.

W środowiskach integrystycznych działa i publikuje grupa sympatyzujących z filozofią tomistyczną uczonych akademickich. Wspólnym dziedzictwem tego środowiska są ponowne edycje klasycznych dzieł filozoficznych, przekła-

¹⁸ J. Tischner, *W krainie schorowanej wyobraźni*, Kraków 1997, s. 199: „Abp Lefebvre robi z tradycji rupieciarnię, w której od czasu do czasu można znaleźć coś pięknego i za pomocą tego znaleźnika zatrzymać czas”.

¹⁹ S. Grzechowiak, *Ruch arcybiskupa Lefebvre’a, ku rozłamowi w Kościele posoborowym*, Gniezno 1998; Z. Pawłowicz, *Lefebvre i lefebryści, Schizma u schyłku XX wieku*, Gdańsk 1998.

²⁰ Badania te wiodą bardziej w kierunku historii idei, niż samej tylko historii filozofii i to stanowi ich specyfikę. Por. L. Kołakowski, *Świadomość religijna i więź kościelna. Studia nad chrześcijaństwem bezwyznaniowym XVII wieku*, wyd. 2, Warszawa 1997.

dy pism obcojęzycznych, aktualne dyskusje toczone na tomizmu albo nim inspirowane. Trudno wskazać z nazwiska integrystycznie nastawionych tomistów, ponieważ nie tworzą oni szkoły filozoficznej, podejmując w miarę potrzeby różne wątki historyczne, filozoficzne czy polityczne. Duszpasterstwo, edukacja i działalność publikacyjna tego środowiska opiera się jednak na tomizmie i to stanowi o wysokich aspiracjach liderów tego ruchu, który dociera przede wszystkim do inteligencji, a dużą grupę wśród wiernych, którzy gromadzą się w tradycjonalistycznych kaplicach, są studenci różnych kierunków humanistycznych.

Jedną z form promocji filozofii tomistycznej są książki sprzedawane w domach zakonnych, niektórych szkołach i kaplicach przy okazji organizowanych tam wykładów i spotkań, a także promowani przez duszpasterzy. Oczywiście nie wszyscy tradycjonałiści studiują filozofię i nie każdy prezentuje wysoki poziom wiedzy z historii filozofii i na temat tomizmu. Jednakże często czytane są takie prace, jak *Summa Teologii* św. Tomasza, dzieła o. R. Garrogou-Lagran-

ge'a, pisma o. Jacka Woronieckiego²¹, o. Mariana Morawskiego czy bpa Józefa Sebastiana Pelczara, wznawiane, reklamowane i recenzowane w różnych integrystycznych artykułach i książkach.

Kapłani integrystyczni w Polsce (Polacy i obcokrajowcy) w swej działalności nawiązują do filozofii tomistycznej zgodnie z otrzymaną formacją intelektualną (ukończyli zwykle seminarium niemieckojęzyczne w bawarskim Zaizkofen albo francuskojęzyczne w szwajcarskim Econe, w kantonie Valais)²². Wykład doktryny opiera się na tomizmie. Na doktrynę kładzie się duży nacisk, jako na fundament moralności chrześcijańskiej i życia religijnego w warunkach współczesnego laicyzmu i państwa świeckiego, niechętnego religii rzymskokatolickiej²³. Sporo miejsca zajmuje krytyka mediów, protestantyzmu i liberalnego nastawienia władz kościelnych wobec zagrożeń wymierzonych w wiarę. Duchowni ci sięgają do nauczania Soboru Trydenckiego (1545–1563), który w szczególny sposób docenił myśl św. Tomasza z Akwinu²⁴. Nauczanie katechizmu, często łączone z liturgią, opiera się na dziełach tomistycznych, na *Ka-*

²¹ Por. „umysłowości współczesnej, przenikniętej do głębi partykularyzmem ze wszystkimi jego konsekwencjami w dziedzinie myśli i czynu, trudno jest pojąć ten coraz ściślejszy związek wiary katolickiej z tomizmem. Niezdolna dostrzec uniwersalistycznego charakteru tego ostatniego, widząc w nim tylko doktrynę partykularystyczną myśliciela średniowiecznego, jedną z wielu (...). Nie katolicyzm ulega tomizmowi, ale tomizm jest do szpiku kości katolickim, a to dla tej prostej racji, że jest uniwersalistyczny. Katolicyzm bowiem i uniwersalizm to jedno. W tym tkwi sekret katolicyzmu tomizmu”, J. Woroniecki, *Katolicyzm tomizmu*, Lublin 1999, s. 72-73.

²² Zob. roczniki miesięcznika „Mitteilungsblatt der Priesterbruderschaft St. Pius X”, Stuttgart 1997–2015.

²³ Por. M. Karas, „*Status Ecclesiae indirecte subordinatur*” – koncepcja wzajemnych relacji Kościoła i państwa we współczesnym integrystycznym rzymskokatolickim, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, (2004) 49, s. 237-257.

²⁴ M. Karas, *Duch filozofii scholastycznej w uchwałach Soboru Trydenckiego (1545-1563)*, „Pro Fide, Rege et Lege”, (2012-13) 2, s. 228-238.

techizmie Rzymskim Soboru Trydenckiego, Katechizmie kard. Gasprarriego, Katechizmie św. Piusa X. Zresztą wspomniany właśnie patron zgromadzenia wielokrotnie podkreślał znaczenie *philosophiae perennis* dla zdrowego wykładu doktryny katolickiej w czasach po rewolucji francuskiej²⁵.

W duszpasterstwie tradycjonalistycznym panuje przekonanie, że postawa Jana XXIII, otwierającego Kościół na pluralizm filozoficzny, wywołała zamęt wśród wiernych i zachęciła wrogów Kościoła do szerzenia wśród katolików marksizmu, subiektywizmu i relatywizmu²⁶. Krytykowany jest Paweł VI za filozofię dialogu, którą wyraził m.in. podczas wystąpienia na forum ONZ w Nowym Jorku (1965). Podobnie poddawany jest krytyce św. Jan Paweł II, za promowanie szeroko pojmowanego ekumenizmu w swej działalności prowadzonej na całym świecie, oraz papież Franciszek, koncentrujący swą uwagę raczej na ekologii i problemach życia codziennego niż na systematycznie ujętej doktrynie.

W niektórych środowiskach tradycjonalistycznych, wśród studentów i inteligencji rozwijane są zainteresowania filozofią na poziomie akademickim. Młodzi tradycjonalisci piszą zatem prace magisterskie i doktorskie poświęcone

tomizmowi, nauce społecznej Kościoła, znanym postaciom filozofii chrześcijańskiej i jej oponentom. Niektórzy mieli okazję współpracować z wyższą uczelnią założoną przez integralistów w Paryżu, z Instytutem Uniwersyteckim św. Piusa X (Institut universitaire Saint-Pie-X), który cieszy się we Francji oficjalnym uznaniem ze strony władz Republiki Francuskiej.

W pismach abpa Marcellego Lefebvre'a, których większość została już wydana w Polsce, nie brak sporych partii poświęconych filozofii. W duchu tomistycznym utrzymany jest wywód poświęcony krytyce myśli oświeceniowej, zawarty w tomie jego autorstwa *Przeciw herezjom*²⁷, a także krytyka liberalizmu w książce *Oni Jego zdetrzonizowali*²⁸. Tomistyczne są analizy poglądów teologów współczesnych, publikowane na łamach pisma „Zawsze Wierni”. Były tam analizowane m.in. poglądy Iwona Congara, Piotra Teilharda de Chardina, Felicjta Lamennais'a, a także klasyków reformacji XVI wieku: Marcina Lutra i Jana Kalwina.

Co wyróżnia filozofię tomistyczną, że w myśli chrześcijańskiej postrzegana jest ona jako oparcie dla teologii, a nie tylko jako jeden z historycznych sposobów uprawiania spekulacji metafizycznej? Odpowiedź na to pytanie znajdujemy

²⁵ Por. św. Pius X, *Pascendi Dominici Gregis. O zasadach modernistów*, Warszawa 1996.

²⁶ G. Proença Sigaud, Uwagi do sekretarza stanu i zwierzchnika Przesoborowej Komisji Przygotowawczej, przeł. A. Małaszewski, „Zawsze Wierni”, (2000) 32, s. 90-103; M. Karas, *Początki nowej epoki w dziejach Kościoła katolickiego. Ideowy dorobek Jana XXIII (1958-1963)*, „Przegląd Religioznawczy”, (2006) 3, s. 97-108.

²⁷ M. Lefebvre, *Przeciw herezjom, Komentarz do dokumentów Magisterium Kościoła katolickiego potępiających współczesne błędy*, Warszawa 2002.

²⁸ M. Lefebvre, *Oni Jego zdetrzonizowali. Od liberalizmu do apostazji. Tragedia soborowa*, Warszawa 1997.

w dorobku św. Tomasza i jego następców²⁹. Podobne cechy tej filozofii, które zdecydowały o jej sukcesie w XIII wieku, mają znaczenie również i dzisiaj³⁰. Tomizm to filozofia systemowa, obejmuje całą rzeczywistość, ma charakter spekulacji uniwersalnej, oparta na abstrakcji, separacji i analogii. Analizuje całą rzeczywistość, opierając się na obiektywizmie poznania, hierarchicznej wizji rzeczywistości, a jej metodologia otwarta jest na dalszy, organiczny rozwój³¹. Wychodząc z chrześcijańskiego optymizmu poznawczego, zaufania do możliwości ludzkiego intelektu, Akwinata dokonał recepcji najbardziej wówczas zaawansowanego systemu myśli greckiej, arystotelizmu, w myśli chrześcijańskiej. W ten sposób dowartościował poznanie empiryczne, ale zwięździł je poznanie rozumowym i inspiracją religijną (objawieniem)³². Wzbogacił arystotelesowską

koncepcję istoty o nową kategorię, istnienie, która umożliwiła mu zbudowanie systemu opisującego dynamizm bytów i ich porządek w zależności od stopnia posiadanego zaktualizowanej możliwości w istocie poszczególnych substancji – od minerałów, przez rośliny, zwierzęta, człowieka, aż do aniołów i Boga³³.

Odnowa filozofii tomistycznej u schyłku XIX stulecia, zainicjowana przez Leona XIII, miała na celu uwspółcześnienie myśli chrześcijańskiej opartej na metodzie św. Tomasza. Tomizm był już przez wieki wzorem dla refleksji katolickiej, nawet gdy ulegał wpływom tzw. esencjalizmów³⁴. Także i później obszerne traktaty teologiczne budowane były na podstawie zasad tomistycznych³⁵. Etyka katolicka korzystała z metody tomistycznej³⁶. W katolickiej nauce o Eucharystii zostały wprost zastosowa-

²⁹ Zob. A. de Poulpique, *Tylko Kościół. Apologetyka*, przeł. J. Zoppa, Sandomierz 2015.

³⁰ M. de Wulf, *Histoire de la philosophie médiévale*, t. I-II, Paris-Louvain 1925.

³¹ Por. M. Karas, *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu*, Kraków 2007.

³² M. Karas, *Inspiracja religijna w systemie wiedzy przyrodniczej św. Tomasza z Akwinu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Studia Religiołoga”, (2008) 41, s. 105-110.

³³ E. Gilson, *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu*, przeł. J. Rybalt, Warszawa 1960. Zob. też: „Alors il y a un philosophe, qui est mort il y a peu de temps, le philosophe Etienne Gilson, qui a fait des livres là-dessus, intéressants: La philosophie et la théologie, et un autre petit livre aussi qui est également sur le même sujet. Et il a des considération intéressantes et qui, je crois, peuvent vous servir, même pour la pastorale, pour la conception que nous devons avoir du chrétien. Lui-même, d'ailleurs, a été en quelque sorte converti. C'est un converti à la philosophie thomiste et il rend grâce à Dieu et il le fait d'une manière admirable. C'est un homme qui a été vraiment illuminé et qui a été vraiment transformé par son contact avec la philosophie thomiste et la Somme théologique”, M. Lefebvre, COSPEC (*Wykłady abpa Marcellego Lefebvre'a w Écône*), Ecône 1989.

³⁴ Por. E. Gilson, *Byt i istota*, przeł. P. Lubicz, J. Nowak, Warszawa 1963.

³⁵ V. Zubizarreta, *Theologia dogmatico-scholastica*, vol. I: *Theologia fundamentalis*, Bilbao 1925.

³⁶ Por. „Saint Thomas envisage d'une manière générale chaque vertu, et il le fait avec une précision extraordinaire. Alors il voit évidemment la définition de la vertu, les parties de la vertu, parties subjectives, parties potentielles. Il ramène un certain nombre de vertus à cette vertu principale, vertus théologiques, vertus cardinales. Ensuite, donc il voit tous les contraires, les vices qui s'opposent à cette vertu et il les détaille parfaitement par rapport aux différentes parties de la vertu. Et puis ensuite il passe au don qui correspond à la vertu, à la béatitude qui correspond à la vertu, et les

ne tomistyczne kategorie substancji i przypadłości. Natomiast neotomizm był wykorzystywany do walki z XX wiecznymi subiektywizmami, zwłaszcza zaś z modernizmem katolickim³⁷. Gdy w dobie tzw. nowej teologii uczeni katolicy zaczęli odchodzić od tomizmu,

wówczas wielką popularność zdobył m.in. konkurencyjny system Teilharda de Chardina, który zmienił radykalnie oblicze myśli katolickiej, ale opierał się na nowych zasadach – dynamizmie, monizmie i uniwersalnej ewolucji tworzywa kosmicznego³⁸.

Wnioski

Odnowę katolicyzmu w naszych czasach proponują różne środowiska³⁹. Rozwiązanie integralistyczne opiera się na tomizmie i przedstawionych cechach tej filozofii⁴⁰. Filozofia tomistyczna jest atrakcyjna dla środowisk integralistycznych z racji wewnętrznych, a także dlatego, że została oficjalnie zalecona przez władze kościelne, działające w duchu ciągłości, jako skuteczne narzędzie uprawiania i obrony refleksji chrześcijańskiej przed fundamentalnymi zagrożeniami. Stała się tym samym częścią Tradycji. II Sobór Watykański nie tylko nie przekreślił tej zasady, ale nawet ją potwierdził⁴¹. Praktyka duszpasterska i edukacyjna Kościoła w epoce posoborowej odeszła od tego zalecenia (pewnym wyjątkiem jest np. część środowiska takich uczelni jak KUL i UKSW). W środowiskach integralistycznych podtrzymywane jest przekonanie, że pokonanie zjawisk uważanych (nie tylko wśród

tradycjonalistów) za przejawy kryzysu Kościoła jest możliwe wyłącznie na podstawie solidnej i konsekwentnej formacji filozoficznej. Liczy się to szczególnie w przypadku kandydatów na duchownych, podejmujących studia seminaryjne, oraz inteligencji katolickiej. Gdy chodzi o Polaków, to studia w seminariach integralistycznych (na razie istnieją one tylko za granicą) podjęło dotąd kilkunastu młodych mężczyzn. Dla nich tomizm stanowi element tożsamości intelektualnej. Zakres i dynamizm publikacji, dyskusji, studiów i analiz pozwalają sądzić, że tomizm w tych środowiskach jest żywy i krytyczny, bo rozwija się w dyskusji ze współczesnymi prądami intelektualnymi (młodzi integraliści często obok filozofii studiują jeszcze inne kierunki, nie tylko humanistyczne). Podobnie jest w integralizmie zachodnim, gdyż znani autorzy należący do tego nurtu, są często absolwenta-

---

préceptes qui correspondent justement à cette vertu. Il rattache les préceptes de la loi à la vertu. Ça fait un tout complet vraiment remarquable”, M. Lefebvre, *COSPEC (Wykłady abpa Marcellego Lefebvre’a w Écône)*, Econe 1989.

³⁷ Por. *Modernizm potępiony przez papieża*, red. M. Karas, Sandomierz 2010.

³⁸ Por. M. Karas, *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej*, Kraków 2012; Tenże, *Zbawienie przez technikę? Religia Teilharda de Chardin*, Sandomierz 2013.

³⁹ R. Winling, *Teologia współczesna*, Kraków 1990.

⁴⁰ Por. K. Stehlin, *W obronie Prawdy Katolickiej. Dzieło arcybiskupa Lefebvre*, Warszawa 2001.

⁴¹ Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1986, indeks.

mi takich kierunków studiów, jak biologia, prawo czy matematyka, szukając sprawdzenia, zwieńczenia i uzasadnienia swej formacji w filozofii tomistycznej. Sięganie do Tradycji Kościoła sprawia też, że w tych środowiskach żywe jest poczucie historii i jej wpływu na teraźniejszość, zarówno w aspekcie religijnym, jak i społecznym⁴². Wielu z tych zagadnień zdają się jednak nie dostrzegać badacze, co dla analizy współczesnego tomizmu i jego nurtów nie jest bez znaczenia, gdyż motywuje do podejmowania pogłębionych studiów⁴³.

Artykuł dotyczy filozofii tomistycznej obecnej w głównym nurcie polskiego integryzmu rzymskokatolickiego, czyli wśród zwolenników Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Przedstawiono główne aspekty działalności tego środowiska gdy chodzi o problematykę filozoficzną. Artykuł opiera się na najnowszych publikacjach i efektach działalności tego środowiska, na podsta-

wie badań własnych Autora. W wyniku badań ustalono, że tradycjoniści katolicy często odwołują się do filozofii tomistycznej, zgodnie z zaleceniami papieży i filozofów chrześcijańskich w XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Według inteligencji katolickiej w Polsce, opowiadającej się za tradycją przedsoborową, filozofia tomistyczna to nie tylko użyteczne narzędzie do wyrażania realistycznej i religijnej wizji świata, ale ponadto skuteczny środek do uprawiania apologetyki na rzecz trydycyjnie rozumianej katolickiej wizji świata, człowieka i społeczeństwa. Jako zalety tomizmu w tym środowisku wymienia się: realizm, obiektywizm, otwartość na Objawienie, poszanowanie dla historii, świętości i nadprzyrodzoności. Tomizm, zdaniem tradycjonalistów, to jedyna filozofia wieczysta i ratunek przeciwko nihilizmowi, subiektywizmowi i indywidualizmowi naszych czasów, zawsze zalecany przez papieży.

⁴² Por. A. Małaszewski, *Leksykon modernistów polskich. Studia nad współczesną teologią*, Warszawa 2000.

⁴³ Por. D. Motak, *Nowoczesność i fundamentalizm. Ruchy antymodernistyczne w chrześcijaństwie*, Kraków 2002; E. Pace, P. Stefani, *Współczesny fundamentalizm religijny*, przeł. K. Stopa, Kraków 2002.

Thomism in Polish Roman Catholic Integristic movement today.

Keywords: thomism, Roman Catholic Integrism, contemporary philosophy, history of ideas.

The article concerns the Thomistic philosophy present in the mainstream of Polish Roman-Catholic integrism, i.e. among the supporters of the Priestly Society of the Saint Pius X (FSSPX). The main aspects of this environment's activities were presented in terms of philosophical issues. The article is based on the latest publications and effects of this environment, based on the author's own research. As a result of research, it was found that Catholic traditionalists often refer to Thomistic philosophy, as recommended by popes and Christian philosophers in the 19th and the first half of the 20th century. According to the Catholic authors in Poland, advocating

the pre-Vatican II tradition, Thomistic philosophy is not only a useful tool for expressing a realistic and religious vision of the world, but also an effective means of practicing apologetics for the traditionally understood Catholic vision of the world, man and society. The advantages of Thomism in this environment are: realism, objectivity, openness to divine revelation, respect for history, catholic holiness and supernaturalism. According to traditionalists, Thomism is the only perpetual philosophy and rescue against nihilism, subjectivism and individualism of our time, always recommended by popes.

Bibliografia

1. Amerio R., *Iota Unum, A Study of Changes in the Catholic Church in the XXth Century*, Kansas City 1997.
2. Chaberek M., *Papieże wobec problemów teologicznych XIX wieku*, Lublin 2009.
3. Davies M., *Apologia pro Marcel Lefebvre*, t. I-III, Dickinson 1979-1988.
4. Gilson E., *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu*, przeł. J. Rybałt, Warszawa 1960.
5. Gilson E., *Byt i istota*, przeł. P. Lubicz, J. Nowak, Warszawa 1963.
6. Grzechowiak S., *Ruch arcybiskupa Lefebvre'a, ku rozłamowi w Kościele posoborowym*, Gniezno 1998.
7. Karas M., *Bractwo św. Piusa X – katolicki ruch tradycjonalistyczny w dobie posoborowej*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, z. 30-31 (2000), s. 79-99.
8. 26. Karas M., *Duch filozofii scholastycznej w uchwałach Soboru Trydenckiego (1545- 1563)*, „Pro Fide, Rege et Lege”, nr 2 (2012-13), s. 228-238.
9. Karas M., *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej*, Kraków 2012.
10. Karas M., *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymskokatolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, Kraków 2008.
11. Karas M., *Inspiracja religijna w systemie wiedzy przyrodniczej św. Tomasza z Akwinu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Studia Religioznawcza”, z. 41 (2008), s. 105-110.
12. Karas M., *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu*, Kraków 2007.
13. Karas M., *Początki nowej epoki w dziejach Kościoła katolickiego. Ideowy dorobek Jana XXIII (1958-1963)*, „Przegląd Religioznawczy”, nr 3 (2006), s. 97-108.
14. Karas M., *«Status Ecclesiae indirecte subordinatur» – koncepcja wzajemnych relacji Kościoła i państwa we współczesnym integryzmie rzymskokatolickim*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, t. 49, (2004), s. 237-257.
15. Karas M., *«Una voce dicentes». Hierarchiczna wizja rzeczywistości w rycie mszy trydenckiej i w jej teologicznym uzasadnieniu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Studia Religioznawcza”, z. 42 (2009), s. 95-107.
16. Karas M., *Wyznania wiary i główne zasady doktrynalne. Katolicyzm*, Kraków 2000.
17. Karas M., *Zbawienie przez technikę? Religia Teilharda de Chardin*, Sandomierz 2013.
18. Karas M., *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku*, Sandomierz 2008.
19. Kołakowski L., *Świadomość religijna i więź kościelna. Studia nad chrześcijaństwem bezwyznaniowym XVII wieku*, wyd. 2, Warszawa 1997.

20. Lefebvre M., *Kazania abpa Marcela Lefebvre. Dokumenty, kazania i wytyczne. Dokumentacja historiograficzna*, Warszawa 1999.
21. Lefebvre M., *Przeciw herezjom, Komentarz do dokumentów Magisterium Kościoła katolickiego potępiających współczesne błędy*, Warszawa 2002.
22. 30. Lefebvre M., *Oni Jego zdetronizowali. Od liberalizmu do apostazji. Tragedia soborowa*, Warszawa 1997.
23. *Lettres familiares de Pierre Teilhard de Chardin, mon ami, 1948-1955*, opr. Pierre Leroy, Paris 1976.
24. Maessen S., *Hoc est enim corpus meum*, Warszawa 1997.
25. Małaszewski A., recenzja książki: E. Gilson, *Tomizm*, Warszawa 2000, w: „Zawsze Wierni”, nr 37 (2000).
26. Małaszewski A., *Leksykon modernistów polskich. Studia nad współczesną teologią*, Warszawa 2000.
27. *Modernizm potępiony przez papieży*, red. M. Karas, Sandomierz 2010.
28. Motak D., *Nowoczesność i fundamentalizm. Ruchy antymodernistyczne w chrześcijaństwie*, Kraków 2002.
29. Niecikowski T., *Sedewakantyzm. Zarys historii i doktryny radykalnego skrzydła katolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, w: „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”, z. 30-31 (2000), s. 101-121.
30. Pace E., Stefani P., *Współczesny fundamentalizm religijny*, przeł. K. Stopa, Kraków 2002.
31. Pawłowicz Z., *Lefebvre i lefebryści, Schizma u schyłku XX wieku*, Gdańsk 1998.
32. Pius X, św., *Pascendi Dominici Gregis. O zasadach modernistów*, Warszawa 1996.
33. Poulpiquet A. de, *Tylko Kościół. Apologetyka*, przeł. J. Zoppa, Sandomierz 2015.
34. Semenenko P., *Quid Papa et quid est Episcopatus ex aeterna ac divina ratione necnon quae eorum partes in Ecclesiae infallibili magisterio*, Roma 1870.
35. Schmidberger F., *Przekazałem to, co otrzymałem. Konsekracje biskupów dokonane przez abpa Marcela Lefebvre*, Warszawa 1998.
36. Stehlin K., *W obronie Prawdy Katolickiej. Dzieło arcybiskupa Lefebvre*, Warszawa 2001.
37. Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1986.
38. Teilhard de Chardin P., *Lettres à Jeanne Mortier*, opr. Clair-Michot, Paris 1984.
39. Tissier de Malerais B., *Marcel Lefebvre. Życie*, przeł. P. Kupiec, J. Zoppa, Dębogóra k. Poznania 2010.
40. Tischner J., *W krainie schorowanej wyobraźni*, Kraków 1997.
41. Winling R., *Teologia współczesna*, Kraków 1990.

42. Woroniecki J., *Katolickość tomizmu*, Lublin 1999.
43. Wulf de, M., *Histoire de le philosophie médiévale*, t. I-II, Paris-Louvain 1925.
44. Wiltgen R., *Der Rhein fließt in den Tiber. Eine Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Feldkirch 1988.
45. Wrzeszcz M., *Parwet VI. Szkice do portretu wielkiego papieża*, wyd. 3, Warszawa 1988.
46. Zubizarreta V., *Theologia dogmatico-scholastica*, vol. I: *Theologia fundamentalis*, Bilbao 1925.